

“Lichterfelde” (West-Berlijn) en Lichtervelde

Filip Van Devyvere

Wie een reisgids voor Berlijn doorbladert, bemerkt al gauw op de onvermijdelijk bijgevoegde plattegrond de plaatsnaam “Lichterfelde”, nog net in het westelijk gedeelte, en ongeveer 11 kilometer van het centrum gelegen.

Onmiddellijk rijst de vraag of de gelijkkluidendheid met de eigen gemeentenaam een louter toeval is, ofwel of er enig verband bestaat tussen het Berlijnse "Lichterfelde" en het West-Vlaamse "Lichterfelde".

Het leek ons de moeite waard hier even dieper op in te gaan.

Een kort stukje geschiedenis

In de dertiende eeuw was de economische situatie in onze gewesten zo dat de grond de bevolking niet meer kon voeden. Een sterk gestegen bevolkingscijfer, hoge grondprijzen, mislukte oogsten en steeds maar stijgende voedselprijzen waren de oorzaak van hongersnood en zwarte armoede onder de bevolking. Sommigen vonden een oplossing in de ontginning van braakliggende gronden, anderen, die het hier niet meer zagen zitten, trokken weg met hebben en houden.

In diezelfde periode deden de Duitse graven en hertogen aan gebiedsuitbreiding naar het Oosten toe. De gebieden die op de Slavische volkeren veroverd werden, moesten ontgonnen, gekoloniseerd, en tot een sterke vesting tegen de Polen uitgebouwd worden. Ronselaars werden naar het Westen gestuurd om mensen aan te trekken. Aangelokt door tijdelijke of levenslange vrijstelling van herendiensten of cijns, kwam er stilaan een stroom van emigranten van West naar Oost tot stand, die in enkele tientallen jaren de omvang van een kleine volksverhuizing kreeg. Een treffend getuigenis van dit verschijnsel vinden we terug in onderstaand landverhuizerslied. Het verlangen naar een beter woonst en een beter leven in het algemeen komt hier zeer duidelijk tot uiting.

Zo gingen mensen uit verschillende streken der Nederlanden zich in Duitsland vestigen. Uit Zeeland en Holland trokken dijkenbouwers naar Nedersaksen, waar ze aan de inpoldering van de Elbemoerassen werkten. Uit het Graafschap Vlaanderen kwamen de boeren en landlieden, die zich in de streek rond het huidige Berlijn gingen vestigen. Zo komt het dat het gebied tussen de Oost-Duitse steden Wittenberg, Belzig en Jüterborg nu nog "Der Fläming" wordt genoemd.

53. — UITWIJKELINGSLIED.

Matig vrolijk.

Naer Oostland wil-len wy rij — den, naer Oost-land wil-len wy meê, al
o-ver de groe-ne hei - de, frisch o-ver de hei - de, daer is er een be-te-re steê.

2. Als wy binnen Oostland komen
Al onder dat hooge huis fijn,
Daer worden wy binnen gelaten,
Frisch over die heide:
Zy heeten ons willekom zijn.

3. Ja, willekom moeten wy wezen,
Zeer willekom moeten wy zijn,
Daer zullen wy avond en morgen,
Frisch over die heide,
Nog drinken den koelen wijn.

4. Wy drinken den wijn er uit schalen,
En 't bier ook zooveel ons belieft;
Daer is het zoo vrolijk te leven,
Frisch over die heide,
Daer woont er mijn zoetelief.

XIIe eeuw.

11

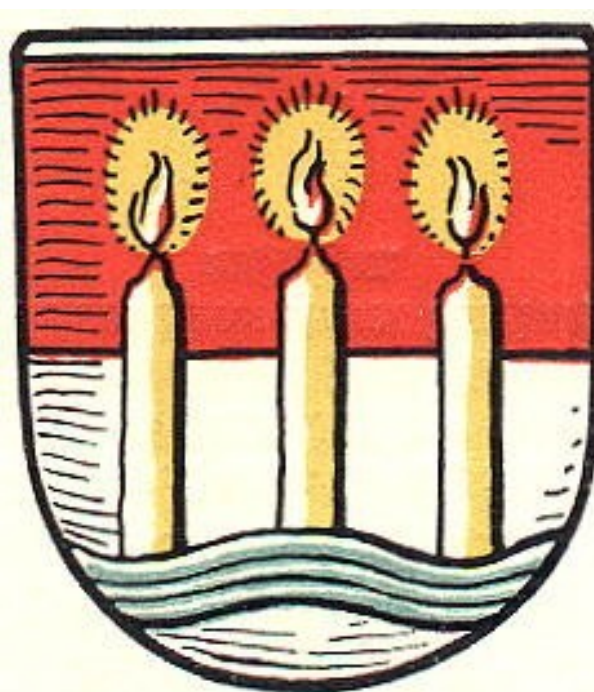
“Lichtervelde” en “Lichterfelde”

Dat het Berlijnse Lichterfelde door uitwijkelingen uit het West-Vlaamse Lichtervelde zou gesticht zijn, is dus in het licht van hetgeen vooraf gaat, een aanvaardbare hypothese. Wie op zoek gaat naar historische bewijzen voor deze veronderstelling, moet zich met enkele indicaties tevreden stellen. Men zou kunnen op zoek gaan naar bepaalde gelijkenissen in de wapenschilden van Lichterfelde en Lichtervelde, naar bepaalde Vlaamse namen of gebruiken die zouden overgebleven zijn. Hiervan is niets terug te vinden. Migranten waren geen rijke lieden, en meestal ongeletterd. Wie kon schrijven, schreef meestal op het gehoor af, zonder zich op spelling te bekommeren. Geen wonder dus dat Vlaamse namen na enkele generaties volledig verduitsd waren. Bovendien werden de nieuwkomers in het plaatselijk leefmilieu opgenomen, zodat hun

Vlaamse oorsprong na korte tijd totaal vergeten was. Ook het wapenschild van Lichterfelde leert ons niets over de eventuele afkomst van zijn stichters.

Lichtervelde

Lichterfelde

Kleine lieden hadden geen wapenschild, en wie zich aan het gezag van de edelen alhier wilde onttrekken door naar Brandenburg te verhuizen, zal zeker niet geneigd geweest zijn opnieuw met het wapenschild van de heren van Lichtervelde uit te pakken. Het moet ons dan ook niet verwonderen dat het schild van, het Berlijnse Lichterfelde totaal niets gemeen heeft met het onze. Kennelijk zijn de drie (kaars)lichtjes op een golvend veld een letterlijke interpretatie van de gemeentenaam.

De gelijkkluidendheid met de eigen gemeentenaam is dus voorlopig de enige indicatie met betrekking tot de Lichterveldse oorsprong van Lichterfelde. De Duitse auteur E. REINHOLD, die aan het ontstaan van Lichterfelde een diepgaand artikel¹ heeft gewijd, treedt deze stelling bij en voegt er zelfs het volgende aan toe: De diverse groepen landverhuizers uit de Nederlanden vestigden zich bij voorkeur, en met de meeste kans op slagen, in een streek die hen qua bodem en uitzicht bekend voorkwam. Zo vestigden zich groepen uit Zeeland in het moerassige Nedersaksen, waar ze hun talenten als dijkenbouwers konden ontplooiën. Zo ook vestigden zich boeren en

¹ Emil Reinhold, *Vom Werden und Wesen zweier Dörfer Lichterfelde end Giesendorg in Mittelalter*, in: *Stegiltzer Heimat*, juli 1984.

landlieden uit onze streken in het gebied rond het huidige Berlijn, omdat ze in die streek hun thuisland herkenden. Het is inderdaad zo dat de bossen, zompige moerassen en de zandruggen van het braakland aldaar een sterke gelijkenis vertoonden met het Houtland in West-Vlaanderen.

Topografische kaart van Lichtenfelde en omliggende, omstreeks 1816.

Van feodale nederzetting tot moderne randstad

In 1375 wordt de naam Lichtenfelde voor het eerst in een oorkonde vermeld. De Duitsen keizer Karel IV had in 1373 het markgraafschap Brandenburg verworven en liet door zijn beambten een inventaris opmaken van alle nederzettingen en tegelijk (en hoofdzakelijk) van alle inkomsten, die hij uit deze nederzettingen kon verwerven. Alles werd opgetekend in het zogenoemde "Landbuch" van 1375 waarin ook Lichtenfelde geïnventariseerd werd. Op die manier is een vrij duidelijk beeld te geven van wat het dorp in 1375 moet geweest zijn. Lichtenfelde bestond uit 39 landbouwuittbatingen van circa 10 hectare (zogenaamde "Hufen") en een zestal kortwoonsten (zogenaamde "Kossäten"); er was een graanmolen en een dorpsherberg. Het geestelijk gezag was vertegenwoordigd door de dorpspastoor, die tegelijkertijd ook herenboer was met een

dertigtal hectaren in uitbating. Het wereldlijk gezag was in handen van een soort dorpsoverste of burgemeester, "Schulze" genoemd. Deze laatste had rechtsmacht in zaken van plaatselijk belang, was vrijgesteld van cijnsbetaling, en moest er voor zorgen dat de bewoners tijdig pacht- en cijnsgelden aan de heer afdroegen. Verder regelde hij in samenspraak met de uit de boerenstand gekozen schepenen de ontginning en het in cultuur brengen van nieuwe stukken land. Als vergoeding hiervoor kreeg hij één derde van het hakhout. Er was een uitgesproken standenonderscheid tussen boeren en kortwoners. Deze laatsten hadden slechts een klein perceeltje grond en moesten in hun levensonderhoud voorzien door als boerenknecht op de grotere hoeve te gaan werken. Toch waren zij vrije en zelfstandige mensen.

Ook de molenaar en de herbergier hadden bijna geen grondbezit. Zijn inkomsten haalde de molenaar uit het maalgeld en het zakgeld dat hij van de bewoners ontving voor het ophalen van graan, het malen ervan en het terugbezorgen van het meel. Voor de uitbating van zijn molen moest hij jaarlijks aan de grondheer 20 schepels² rogge betalen.

In de genoemde dorpsinventaris is het opmerkelijk dat de dorpsherberg als "niets opbrengend" bestempeld wordt. Ging het er in die tijd zo sober aan toe, of waren de mensen zo arm dat ze zich op tijd en stond geen pintje konden veroorloven? We hebben er alleen het raden naar; feit is dat het uitbaten van het dorpscafé van Lichterfelde in die tijd geen florissante bezigheid moet geweest zijn.

Zoals hoger aangehaald, was het de keizerlijke beambten hoofdzakelijk te doen om de inkomsten die elke nederzetting kon opbrengen. Zo was Lichterfelde jaarlijks het volgende aan de markgraaf verschuldigd:

- lasten en prestaties per hoeve van 10 ha:
 - wagensdiensten;
 - cijns: 1 schelling;
 - pacht: 3 schepels rogge + 3 schepels haver;
 - "bede": 27 schellingen.
- Lasten en prestaties per kortwoonst:
 - cijns: 1 schelling + 1 jonge kip.

² Schepel: oude inhoudsmaat, ongeveer 10 liter.

Cijns en pacht waren vergoedingen in geld en in natura voor het gebruik van de grond, aan de leenheer te betalen. De zogenaamde "bede" was een soort jaarlijkse inkomstenbelasting.

Nog geen honderd jaar later waren de landheren-graven in zodanige financiële moeilijkheden geraakt dat ze het merendeel van hun rechten en inkomsten in pand gegeven hadden als borg voor leningen, aangegaan bij de kerk of bij intussen rijk geworden kooplieden. Zodoende waren de eigendomsverhoudingen in het dorp grondig veranderd. Weliswaar bezat de graaf nog de naakte eigendom over de grond, maar het waren zijn schuldeisers (meestal niet van adel) die de inkomsten van pacht, cijns en bede opstrekten, en zich op die manier nog meer verrijkten. Intussen hadden handel en nering welvaart in het dorp gebracht en zien we dat in 1450 het aantal hoeven van 39 naar 52 gestegen was. De dorpsherberg floreerde weer, en een herder was door de gemeente aangesteld om de schapen van alle bewoners samen in één kudde te weiden.

Zo ging het leven, dorps, agrarisch en feodaal, zijn verdere gang in Lichterfelde. Tot diep in de negentiende eeuw leek het dorp ingedommeld in zijn grotendeels middeleeuws levenspatroon. Veel evolutie kan er niet geweest zijn, als we bedenken dat in 1870 het inwonersaantal niet meer dan 989 zielen bedroeg.

Aan het einde van de negentiende eeuw zou Lichterfelde echter in een stroomversnelling terechtkomen, die het zijn huidig uitzicht zou geven. Rond 1860 deed de bevolkingsexplosie van het zich industrialiserende Duitsland de hoofdstad Berlijn uit zijn voegen barsten. Mensen hokten samen in erbarmelijke omstandigheden in huurkazernes, of met hele gezinnen in éénkamerwoningen. Uit de statistieken van de tijd blijkt dat een woonpand in het Berlijn van 1860 aan gemiddeld 48 personen onderdak bood. Onnodig te zeggen dat bouwpromotoren, verkavelaars en immobiliënhandelaars avant la lettre in deze situatie brood zagen en met de aanleg van een groene ring van tuinwijken rond de hoofdstad begonnen.

Lichterfelde zou aan deze evolutie niet ontsnappen.

Een Hamburgse koopman Johan Wolfgang Carstenn, rijk geworden door grondspeculaties en -verkavelingen in zijn geboortestad, kocht in 1865 alle gronden op in Lichterfelde en in de buurgemeente Giesendorf³.

³ Ook dit dorp schijn door Vlaamse uitwijkelingen gesticht te zijn, waarschijnlijk in dezelfde periode als Lichterfelde. Ook voor deze stichting staan geen onomstotelijker historische bewijzen ter beschikking, maar de opeenvolgende schrijfwijzen van de dorpsnaam duiden onmiskenbaar op een Vlaamse

Hij verkavelde alles, liet straten aanleggen en verkocht de percelen bouwgrond met een flinke winst. Bij de aankoop van een perceel namen de kopers stedenbouwkundige voorschriften op zich, die voor die tijd revolutionair waren. Zo moesten ondermeer de huizen op minstens 72 voet (ca. 22 m) van de openbare weg opgetrokken worden. De aldus ontstane vrije ruime voortuinen mochten enkel als siertuin aangelegd worden. Ook mochten in de verkavelingen geen fabrieken of andere hinderlijke inrichtingen gebouwd worden.

Bovendien had Carstenn gezorgd voor de aanleg van een spoorwegstation, post en telegraaf, was hij tussenbeide gekomen voor de vestiging van dokters en apothekers, voor de oprichting van jongens- en meisjesscholen, en voor goede verbindingen met de hoofdstad Berlijn. In 1870 was reeds de kleine helft van de aangekochte oppervlakte doorverkocht. Zodoende had Lichterfelde op vijf jaar tijd de sprong gemaakt van de feodale middeleeuwen naar de moderne negentiende eeuw. Op die korte tijdspanne was het veranderd van landbouwdorp naar residentiële voorstad van Berlijn.

De stroomversnelling waarin het terechtgekomen was, blijkt het best uit de snelle opeenvolging van een aantal markante feiten:

- in 1877 wordt Lichterfelde gefusioneerd met Giesendorf tot de nieuwe entiteit "Gross-Lichterfelde";
- in 1881 rijdt in Lichterfelde de eerste elektrische tram ter wereld, gebouwd volgens een patent van Werner von Siemens;
- in 1884 neemt een regiment "Gardeschützen" zijn intrek in de nieuwgebouwde kazerne;
- in 1892 wordt een aanvang gemaakt met de bouw van een nieuw gemeentehuis;
- in 1894 doet Otto Lilienthal zijn eerste vliegexperimenten in Lichterfelde;
- in 1899 wordt een openluchtzwembad geopend onder de naam "Kaiser Friedrichs Bad" en wordt een nu nog bestaande botanische tuin aangelegd;
- in 1900 wordt het "von Stubenrauch" ziekenhuis met 150 bedden geopend;
- in 1920 wordt er verder gefusioneerd; Gross-Lichterfelde wordt opgenomen in de hoofdstedelijke agglomeratie Berlijn.

Niettegenstaande Lichterfelde in de tweede wereldoorlog niet van oorlogsellende gespaard bleef, is het thans uitgegroeid tot een moderne groene voortstad van Berlijn.

oorsprong. Zo spreekt men in 1299 van Ghiselbrechtstorp, in 1375 van Gyselbrechtstorpp, in 1441 van Gysemersdorff en in 1542 van Gisempstorff. Aangenomen wordt dat een zekere Ghyselbrecht de aanvoerder van de toenmalige kolonisten moet geweest zijn.

Van 989 inwoners in 1870 steeg het bevolkingscijfer tot ca. 76.000 inwoners in 1977. Zoals het elke Duitse stad betaamt, is er ook een bloeiend verenigingsleven, met onder meer een Heemkundige kring, die, gesticht in 1923, tot de oudste van Duitsland gerekend wordt.

In 1987 viert Berlijn zijn 750-jarig bestaan. Naar aanleiding hiervan en in het kader van de vele culturele manifestaties, die dit jaar zullen plaatsvinden, organiseert het Heimatverein van Lichterfelde een tentoonstelling over de evolutie van de gemeente vanaf de stichting tot nu. Door toedoen van onze Heemkundige Kring zullen ook enkele zaken uit het West-Vlaamse Lichterfelde op de tentoonstelling te zien zijn.

Wie de gelegenheid heeft deze tentoonstelling te bezoeken, hij brenge ons verslag uit!

Heemkundige kring Karel Van de Poete

Bibliografie

VERHULST, A.

Occupatiegeschiedenis en landbouweconomie in het Zuiden circa 1000-1300, in: Algemene Geschiedenis der Nederlanden, dl. 2, Haarlem, 1982, pp. 83-104

Der Lichterfelder, diverse nummers

Steglitzer Heimat. Mitteilungsblatt des Heimatvereins für den Bezirk Steglitz, diverse nummers

Heemkundige kring Karel Van de Poele